

“הנמצא כזה איש”

עוד תפקיד להקבלות לסיפור יוסף במגילת אסתר

ההקבלות שבין סיפור יוסף למגילת אסתר ידועות ומפורסמות, וכבר דנו רבות בהן ובמשמעות שמעניקה כל מקבילה כזו למקומה במגילה.¹ בדרך כלל תורמת ההקבלה תרומה ברמה המקומית של סיפור המגילה.

הרי שתי דוגמות להסברים ברמה המקומית:²

כִּי כֵן יִמְלָאוּ יָמֵי מְרוֹקִיָּהּ	כִּי כֵן יִמְלָאוּ יָמֵי הַחַנְטִים
(אסתר ב', יב).	(בראשית נ', ג).

“השימוש בלשון הפסוקים מספר בראשית המתארים טיפול בתבואה ובגוף מת ממחיש לנו את היחס 'הלא אישי' של ראשי פרס ומדי לעניין האישי של בחירת המלכה”.

וכן:

וַיְהִי כַּדְבָּרָה אֶל יוֹסֵף יוֹם וְלֹא שָׁמַע	וַיְהִי בְאֶמְרָם [כְּאֶמְרָם קִרִי] אֲלֵיו יוֹם וַיּוֹם
אֲלֵיהֶם...	אֲלֵיהֶם... (אסתר ג', ד).

“בשעה שבעל המגילה מתאר את הניסיון הגדול שעל מרדכי לעמוד בו (עבודה זרה) הוא כותב את דבריו בנוסח התיאור של הניסיון האישי אשר בו עמד יוסף (גילוי עריות)”.

מטרת המאמר להציע כי המקבילות מעניקות למגילת אסתר גם את השלד לעלילת הסיפור כולו, וזאת מלבד התרומות המקומיות הנזכרות. מתוך כך יוצע גם הסבר נוסף לעובדה ששם ה' אינו מופיע במגילה.³

1. ראה מבואו של ג"ח כהן למגילת אסתר בסדרת **דעת מקרא** (להלן: כהן, מבוא), עמ' 12-14, ומראי המקומות שהוא מביא בהערה 17.
2. שתי הדוגמות מצוטטות מתוך כהן, מבוא.
3. מבחר הסברים לכך ששם ה' אינו נזכר במגילה, ראה: כהן, מבוא, עמ' 17-18 (המביא את דברי

בפרק מ"א בספר בראשית מופיע יוסף לפני פרעה, פותר את חלומו, וכתוצאה מכך מתמנה למשנה למלך. הקטע הקטן המתחיל בעצה לאיסוף התבואה ומסתיים במינוי יוסף למשנה למלך מספק כמחצית מכל המקבילות למגילה. הנה הקטע הנזכר ומקבילותיו במגילה (הקבלות לשוניות מודגשות באות עבה):

בראשית מ"א	אסתר
ועתה ירא פרעה איש נבון וְחָכָם וישיתהו על ארץ מצרים ועשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וּחְמַשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֵׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבַע (לג.)	ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו... (ב', ג.)
ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאות האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושָׁמְרוּ (לה.)	... ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה אל שושן הבירה אל בית הנשים אל יד הגא סריס המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהו... (ב', ג.)
וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו אתה תהיה על ביתי ועל פיד ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים ...ויקראו לפניו אברד ונתון אתו על כל ארץ מצרים (לז.)	... וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן (ב', ד.) אחר הדברים האלה גדל המלך אחשוורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (ג', א.) וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחווים להמן כי כן צוה לו המלך... (ג', ב.)
ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף (מב.)	ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וטערת זהב גדולה וְתַכְרִיף בזָוִץ וְאַרְגָּמָן... (ח', טו.)
...ויצא יוסף על ארץ מצרים וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צנארו (מה.)	

ההקבלות האלה יוצרות מהלך רציף ושלם: יוסף, "נער עברי עבד" (מ"א, יב) נותן עצה למלך הגדול של מצרים להפקיד פקידים כדי לקבץ אוכל. לעצה יש חשיבות גורלית לגבי הממלכה. הדבר טוב בעיני פרעה, וכתוצאה מכך הוא מנשא את יוסף

התלמוד הבבלי ודברי ראב"ע. הסברים נוספים הוצעו בספר **הדסה היא אסתר**, אלון שבות תשנ"ז. ראה שם: י' בן נון, 'מגילת ההפך', עמ' 47-54; ד' הנשקה, 'מגילת אסתר - תחפושת ספרותית', עמ' 93-106; א' וולפיש, 'דברי שלום ואמת', עמ' 107-140.

מעל כל הארץ, מְהַדֵּר אותו בהדר חיצוני בולט וכולם כורעים בך לפניו.⁴ גם את טבעתו הוא מסיר מעל ידו ונותנה לו, וכך 'יוצא' יוסף להציל את הציבור מסכנה נוראה.

במגילה נפרש תהליך דומה לאורך הפרקים ב'-ח', כמעט באותו סדר עניינים. הנערים נותנים למלך עצה להפקיד פקידים ולקבץ, וחשיבותה של עצה זו בעיני המלך (באופן אירוני, כמובן) היא גורלית. הדבר טוב בעיני המלך (ב', ב-ה). בפרק הבא מנשא המלך אדם אחד מעל כל השרים, וכולם חייבים לכרוע לפניו (א-ב), ובהמשך מעביר המלך את טבעתו ונותנה לו (י). אבל כאן משתבש המהלך. האיש המועלה לגדולה והמקבל את הטבעת איננו 'האיש שלנו' בסיפור, וגם אינו זוכה בכבוד הגדול כתוצאה מפעולה מועילה.⁵ לפיכך מתפתח מהלך מלא תקלות, עד שבפרק ח' מושג התיקון. הטבעת מוסרת ממנו וניתנת לאיש המתאים, המקביל ליוסף, שהועיל למלך. במהלך הפסוקים המתארים כיצד המלך מנשא את מרדכי, משלימה המגילה את תיאור ההדר החיצוני הבולט שהיה חסר קודם, ומרדכי 'יוצא'⁶ להציל את הציבור מן הסכנה.

מכל זה יוצא - שהקטע הקצר בן שמונת הפסוקים (לד-מב) שבספר בראשית מהווה באמת יסוד השראתי לשלד העלילתי של כל המגילה. ייתכן שניתן למצוא בקטע הזה מפתח להסבר מהלך המגילה כולה.

לפני ההסבר, ברצוני להזכיר נקודה נוספת ולקשר אותה לעניין.

בפירוש רש"י לספר בראשית, על המילים "בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה" (ל"ז, ג) נאמר על יוסף: "שם שמים שגור על פיר". פירוש זה מבוסס על פסוקים מפורשים: יוסף מזכיר את שם האלוהים כמעט בכל שיחה שהוא מנהל, ולפחות פעם אחת בפני כל דמות חדשה שהוא מדבר בפניה.⁷ גם בנתינת השם לכל אחד משני בניו הזכיר יוסף את האלוהים. בסך הכול מזכיר יוסף ב'סיפורי יוסף' את שם

4. כדעת ר' יוסי בן דורמסקית "שאינן אברך אלא לברכיים", ראה ספרי דברים פסקא א, מהד' פינקלשטיין עמ' 8.

5. הברייתא במסכת מגילה (יב ע"ב) יצרה מעין מקבילה גם כאן, כשאמרה "ממוכן זה המן". ממוכן נתן למלך את העצה בעניין ושתי, שגלגלה את הדברים לעצת "יפקד המלך פקידים" ולבחירת מלכה אחרת.

6. במגילה אנו מוצאים שתי יציאות נוספות: מרדכי 'יוצא' בתוך העיר בלבוש שק (ד', ב) והמן 'יוצא' שמח וטוב לב (ה', ט). הדבר דורש עיון לעצמו.

7. ה'דמות' היחידה בכל סיפורי יוסף שכלל לא שמעה מפיו את שם אלוהים היא העם המצרי (מ"ז, טז-כה), והדבר צריך עיון.

אלוהים עשרים ואחת פעמים.⁸ כל זה מראה את אמונתו הגדולה של יוסף בהשפעת האלוהים על כל פרט ופרט מחייו.

תכונה זו מגיעה לשיא ביטויה במעמד שסיומו הוא הקטע שאנו דנים בו. בדברי יוסף לפרעה שלושה חלקים: הסבר הסמלים בחלום (מ"א, כה-כז), פתרון החלום (כח-לב), והעצה (לו). בין כל שלב ושלב הוא מזכיר את שם אלוהים ומסביר לפרעה את משמעותו:

ראשית - אלוהים הוא הפותר חלומות. "בלעדי, אלהים יענה את שלום פרעה" (טז).

שנית - אלוהים הוא המראה חלומות. "את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה" (כה, ובדומה לכך בפס' כח).

ולבסוף - אלוהים הוא המדריך את בני האדם מה לעשות, כיצד לפעול ובאיזו דחיפות: "ועל השנות החלום... פעמים..." (לב).

וכאן קורה דבר מפתיע - פרעה עצמו מתחיל להזכיר את אלוהים: "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו... אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך" (שם, לח-לט).⁹ הכרה ייחודית זו של פרעה באלוהים מביאה אותו גם להבנה שהאיש הנבון והחכם שיש להשית על ארץ מצרים צריך להיות "איש אשר רוח אלהים בו". הוא פונה אל עבדיו: "הנמצא כזה איש"? (לח) וכשמתברר שלא ניתן למצוא איש כזה בין עבדיו, מבין פרעה שיוסף בלבד הוא האיש (לט). רק בזכות תכונה זו מינה פרעה דווקא את יוסף למשנה, כיבד אותו בכבוד ובפאר, ומסר לו את הטבעת.

קטע קצר זה, שהוא רגע שיא של אמונה באלוהים שמגיע אליה המלך הזר, והוא סיום של מעמד רווי אזכורי שם אלוהים, הוא שנבחר לשמש בסיס לשלד הסיפורי של מגילה שלמה שאין בה אזכור שם שמים אפילו פעם אחת!

המאמר התמקד עד עתה בהקבלה בין יוסף לבין מרדכי (ותהפכותיו עם המן). אבל גם בהקבלות אחרות הקשורות לאסתר, קיימת התופעה של שם שמים הנזכר במקבילה ונשמט במגילה.

דוגמה ראשונה - מדבריו של יעקב לבניו:

8. הופעת מילה במספרים כפולי שבע באה לבטא את היותה מילת מפתח.
9. שני אזכורים אלו מפי פרעה משלימים את סך האזכורים בפרק מ"א לשבעה, דהיינו שליש מכלל האזכורים שבסיפורי יוסף! ניתן להסיק מכך כי מעבר לחשיבות הפתרון עצמו ולעליית יוסף לגדולה, חשובה גם הדרך שבה הגיע יוסף לגדולה זו - היכולת לחנך את פרעה לראות את תפקיד האלוהים.

וְאֵל שְׂדֵי יִתֵּן לָכֶם רְחֻמִּים לִפְנֵי הָאֵישׁ
וְשַׁלַּח לָכֶם אֶת אַחֲיֵכֶם אַחֵר וְאֶת בְּנֵימִין
וְאֲנִי כֹאשֶׁר שָׁכַלְתִּי שָׁכַלְתִּי
 (בראשית מ"ג, יד).

גַּם אֲנִי וְנַעֲרָתִי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבּוּא אֶל
 הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָדַת וְכֹאשֶׁר אֲבָדְתִּי
 אֲבָדְתִּי (אסתר ד', טו).

יעקב מסתכן ושולח את בנימין, מכיוון שלא נותרה בידיו בררה אחרת. בידעו שתיתכן אפשרות שהשליחות תיכשל, ויבוא עליו אבדון ושכול, הוא מסיים במילים של ייאוש. אבל דווקא משום כך מקדים יעקב ופונה לה' בתפילה שתתקיים האפשרות השנייה ותצלח השליחות - "ואל שדי יתן לכם רחמים". גם אסתר נמצאת במצב דומה. גם היא מסתכנת בבואה אל המלך, מכיוון שאין לפניה בררה אחרת. גם היא מודעת לשתי האפשרויות. את דברי הייאוש היא נוטלת מיעקב, אבל לא את הפנייה לשמים.

דוגמה שנייה (ובה התופעה פחות ברורה) גזורה מנאומו של יהודה (בראשית מ"ד, יח-לד):

כִּי אִיךָ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי וְהַנַּעַר אֵינְנִי אִתִּי
פֶּן אֲרָאָה בְּרַע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת אָבִי
כִּי אֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּרַעָה אֲשֶׁר יִמְצָא
אֶת עַמִּי וְאֵיכָכָה אוֹכַל וְרֵאִיתִי בְּאָבְדֹן
 (בראשית מ"ד, לד). (אסתר ח', ו).

בדבריו הארוכים ליוסף, מנסה יהודה בצורה נואשת להציל את בנימין. הוא יודע שהכול תלוי רק בו, והוא חותם בזעקה שלא יוכל לראות ברעה שתיגרם כתוצאה מכישלונו.

במקביל, גם אסתר מנסה להציל את העם מן הגזרה, והפתיחה הארוכה של דבריה (אסתר ח', ה) מלמדת על קושי שאינו קטן מזה של יהודה. גם בה תלוי הכול. וגם היא חותמת באותה זעקה.¹⁰ אבל יהודה פתח את דבריו ליוסף באמירת "האלהים מצא את עון עבדיך" (ל"ד, טו), ואילו אצל אסתר אין זכר לכך.

המגילה, כאמור, צועדת במידה רבה בעקבות סיפור יוסף. הצלת ישראל שבגלות מצרה נעשית על ידי עליית בן המשפחה לגדולה במעמד של משנה למלך כול יכול. כאן וכאן אלו בני רחל, וכאן וכאן הם זוכים לתואר כפול של יופי - יוסף "יפה תאר ויפה מראה" (ל"ט, ו) ואסתר "יפת תאר וטובת מראה" (ב', ז).¹¹ ראינו משברים דומים שבהם עומדים גיבורי שני הסיפורים והם מגיבים באופן דומה.

10. ניתן להוסיף שיהודה פועל לשנות את הגזרה על ידי הצעה להפוך בעצמו לעבד. גם אסתר מציינת: "ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשת" (ז', ד). אילו הייתה פתוחה הדרך לבטל את הגזרה על ידי עבדות, הייתה בוחרת בה.

11. כרחל, שנאמר עליה "יפת תאר ויפת מראה" (בראשית כ"ט, ז). בכל המקרא אין עוד מי שנקרא בכפל תארים של נוי (למדתי זאת באחד משיעוריו של הרב מרדכי ברויאר).

ברם מתוך ההקבלה יש לבדוק את ההבדלים. בדרך להצלה, התמודד יוסף עם הבעיה שביופיו - מול אשת פוטיפר, ונטש את התכונה הזו. אל פרעה הוא כבר הגיע בזכות האמונה באלוהים. לעומתו, נאלצים במגילת אסתר שני אנשים למלא את תפקידו של יוסף, מכיוון שמרדכי אינו מצליח לפלס דרך אל המלך באמונתו לבדה, והוא נאלץ לצרף את אסתר כדי להשתמש דווקא בתכונה שיוסף התנער ממנה, ביופייה הנשי של אסתר.

יוסף משנה את תפיסת עולמו של המלך: פרעה מבין שהחלום אינו בא לשרת את המלך,¹² אלא להדריכו כיצד להציל את מלכותו. וכן מבין פרעה שהנחיה זו מאת האלוהים היא. מרדכי ואסתר לא שינו באחשוורוש דבר. הוא היה ונשאר לכל אורך המגילה נהנתן אנוכי, והם נאלצים ללכת בדרך אנשי החצר האחרים ולשאת חן בעיניו רק בכך שיביאו לו תועלת אישית.

לא ברור אם מרדכי ואסתר הם שכתבו את המגילה, או שנכתבה על ידי אחר.¹³ אם על ידם ממש נכתבה, ניתן להבין את אי הזכרת שם שמים כמעין התנצלות. מרדכי ואסתר אומרים, כביכול: לא הצלחנו. מלכותו של אחשוורוש כה אנוכית וכה נפוחה, שאינה מאפשרת כניסת כל 'מלכות' אחרת. אחשוורוש מוקף באנשים הדואגים רק לעצמם ועל חשבון זולתם - ממוכן על חשבון ושתי, בגתן ותרש על חשבון המלך, המן על חשבון מרדכי וחרבונה על חשבון המן.¹⁴ כל אלו חסמו בפנינו את האפשרות להביא לידי הכרה שיש עוד 'מלך' אחר בממלכת פרס ומדי, ואחשוורוש עצמו איננו אלא מהפקידים שהפקיד אותו ה'מלך' לטובת הממלכה ואנשיה. בקושי הצלחנו להציל את הנפש...

אם אחר הוא שכתב את המגילה, ייתכן שחסרון שם שמים הוא האשמה סמויה כלפי מרדכי ואסתר: לא הגעתם להישגו של יוסף, אולי מכיוון שלא חייתם כל ימיכם כיוסף! אין שם שמים במגילה משום שאתם, מרדכי ואסתר, לא הזכרתם אותו אפילו פעם אחת!

עוד על התאמת התוכן שבין שני הסיפורים ראה: מ' גן, 'מגילת אסתר באספקלריית קורות יוסף במצרים', **תרביץ**, לא, תשכ"ב, עמ' 144-149; ר' וייס, 'לשונה וסגנונה של מגילת אסתר', **משוט במקרא**, ירושלים תשל"ו, עמ' 125-128. ראה גם מראי מקום נוספים אצל כהן, מבוא, עמ' 12 הערה 17.

12. בראשית רבה (מקץ) פרשה פט ו, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 1093: "שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד, שבע פרות הרעות שבע בנות אתה קובר, וכן אמרו שבע שבלים הטובות שבע מלכיות אתה מכבש, שבע שבלים הרעות שבע אפרכיות מורדות בך".

13. כהן, מבוא, עמ' 18-19.

14. ראה: ר' וולפיש, 'תפקידן של דמויות המשנה במגילת אסתר', **הדסה היא אסתר**, אלון שבות תשנ"ז, עמ' 141-149, בעיקר בתחילת הסיכום, עמ' 148.

המגילה היא מגילת שבח למרדכי ואסתר. גם ההקבלות ליוסף באות לשבחם -
להדגיש שכמוהו, גם הם עמדו בניסיון והביאו ישועה. אבל בשולי הכתיבה, באופן
רמוז, מחפשת המגילה את האיש "אשר רוח אלהים בו", והשתיקות הארוכות כאילו
שואלות: "הנמצא כזה איש"?